

PO SLEDEH MEDITERANSKE CIVILIZACIJE.
HISTORIČNO-GEOGRAFSKO-POMORSKA
MONOGRAFSKA TRILOGIJA VZHODNE JADRANSKE
OBALE

Mithad Kozličić: *Istočni Jadran u Geografiji Klaudija Ptolemeja*. Latina et Graeca (Radovi). Knjiga X, Zagreb 1990, 151 strani + 56 prilog.

Mithad Kozličić: *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*. Književni krug (Biblioteka znanstvenih djela; 41), Split 1990, 417 strani + 22 prilog.

Mithad Kozličić: *Hrvatsko brodogradnje*. Književni krug (Knjiga Mediterana; 10), Split-Zagreb 1993, 266 strani : ilustr.

UVOD

Kulturna zgodovina vzhodne jadranske obale je v svojem neprekinjenem tisočletnem razvoju odraz vpliva mediteranske civilizacije. Na tej bogato razčlenjeni obali in njej pripadajočih otokih se je od vekomaj nahajalo stičišče različnih dejavnosti, brez katerih si tega mediteranskega področja skorajda ne moremo zamišljati (npr. ribištvo, pomorstvo in ladjedelstvo, vinogradništvo, oljarstvo, kamnoseštvo in stavbarstvo, trgovina itd.).

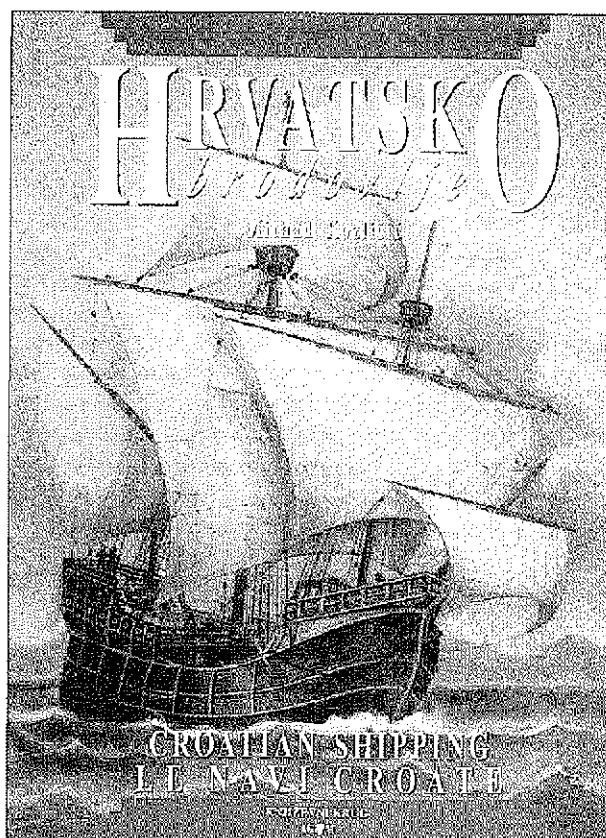
Vse te dejavnosti so se prepletale in dopolnjevale, kar je omogočilo razcvet številnih istrskih, dalmatinskih in črnogorskih mest ter neposrednega zaledja. Prav urbani razvoj je na vzhodno-jadranskih obalah omogočil izjemne dosežke na raznih področjih, na primer v sakralni arhitekturi in slikarstvu, v urbanizmu, v pisani besedi in med drugim tudi premalokrat poudarjeno prosperiteto tehničnih ved, ki so bile bolj ali manj osredotočene na morska prostranstva bližnjih in daljnjih obal. Že naši davni predniki so bili torej dobri poznavalci svojega dela Sredozemlja, sicer pojma, ki je sinonim termina Mediteran (lat. izvor: in medio terrae). Zlasti pa so bili uspešni kot ribiči, pomorci in trgovci, kar dokazuje, da so že zgodaj spoznali pomen naravnih in klimatskih danosti vzhodne jadranske obale. Za soočenje z našo davno pomorsko preteklostjo in njeno ovrednotenje ima velik pomen tudi raziskovalno delo prof. dr. Mithada Kozličića, ki je s svojim dosedanjim književnim opusom (*Istočni Jadran u Geografiji Klaudija Ptolemeja*, Zagreb 1990; *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Split 1990; *Hrvatsko brodogradnje*, Split 1993) opravil kapitalno pionirsko delo, ki vključuje izsledke historične geografije, navigacije, pomorske meteorologije in hidrologije ter razvoj ladjedelstva v Hrvatskem Primorju.

Z omenjenimi deli prof. dr. Kozličića se torej raziskovalcem na široko odpirajo novi vpogledi v doslej malo znane obmorske in pomorske skrivnosti, do sedaj "raztresene" po raznih hrvaških strokovnih časopisih in revijah. Nekatere izmed teh skrivnosti so bile v preteklosti nemalokrat tudi prepovedane za objavo (zaradi

t.i. vojaške skrivnosti ipd.; Kozličić je namreč svoje raziskovalno delo pričel kot mornariški oficir, op.a.), sedaj pa nam je njegovo dolgoletno raziskovalno delo končno dostopno kot strokovna sinteza v treh monografsko obdelanih knjigah, ki jih bomo tokrat predstavili le v povzetku.

Mithad Kozličić: Jadran v Geografiji Klavdija Ptolemeja

Prva knjiga iz obravnavane trilogije je rezultat petletnega raziskovalnega dela (1980-1985). Avtor si je kot osnovni cilj zastavil nalogo, da Ptolemeja, njegovo delovanje in zlasti njegovo delo Geografija, umesti v točno definirani zgodovinski kontekst, vendar ne zgolj s suhoparnim znanstvenim pregledom, temveč z jasno izraženo humanistično odrednico. Tako je nastal njegov prvi širši ekskurz o staroveški geografiji in njeni zgodovini. Takoj pa je treba poudariti, da imajo vsi obravnavani primeri, ki bi bili sicer v nekaterih strokovnih delih marginalni, za preučevanje jadranske obale še kako veliko težo in utemeljenost. Klavdij Ptolemej, aleksandrijski astronom, matematik, geograf in kartograf je nedvomno najpomembnejši staroveški geograf in kartograf. Njegova najbolj znana dela (*Almagest*, *Geografija*) so izjemnega pomena tudi v današnjih časih. Njegova vsestranska znanstvena dejavnost na področju geo-

grafije mu je omogočila, da s pomočjo astronomije (s svojo metodo) izračuna osnovne geografske podatke, kot sta na primer geografska dolžina in širina. Zahvaljujoč poznavanju astronomije pa je izpeljal svoje temeljne kartografske ugotovitve. Prvi je utemeljil geografijo na znanstvenih osnovah, ter podal konkretno obdelavo teoretičnih preučevanj in pregledov skozi ovrednoteno nizanje geografskih koordinat in najpomembnejših geografskih točk tedaj znanega sveta, seveda upoštevajoč tudi vse do tedaj znane ustrezne geografske karte.

Podal je torej celovito geografijo starega veka, ki je preko Arabcev prispela v Evropo in "preživela", zahvaljujoč številnim prepisom in kasneje ponatisom, kar je omogočilo velik razcvet evropske in svetovne geografije. Kozličič ugotavlja, da je Ptolemejeva Geografija večplastno delo, ki bi ga bilo potrebno še bolj razčleniti in znanstveno obdelati. Kljub temu, da so dosedanje raziskave Mithada Kozličiča osredotočene na vzhodni del Jadranskega morja v celoti, avtor priznava, da je opravljeno interdisciplinarno preučevanje omogočilo šele razkritje "prve plasti" Geografije oziroma njen geografski prikaz jadranske obale in otokov.

Za nadaljnje razčlenjevanje Ptolemejeve Geografije bodo torej potrebne še nove poglobljene raziskave splošne historične geografije vzhodnega Jadrana in monografske obdelave, kot sta poleg Kozličičeve tudi monografija M. Suića o Psevdo Skilaku in R. Katičiča o Apoloniju z Rodosa. Omeniti pa velja, da je Ptolemej pri odrejanju geografske širine jadranske obale in nekaterih otokov, napravil kar precej velikih napak (npr. južnodalmatinska obala je pri njem dvakrat krajša, kot je v resnici), vendar je pri tem potrebno upoštevati, da so v antiki imeli napačne podatke o premeru Zemlje, pa tudi znanstvena metodologija točnega merjenja in preračunavanja geografskih koordinat še ni bila dodelana. Včasih so kartografi tudi napačno interpretirali pravilno opravljene meritve in vse to je pogojevalo, da so velikokrat tudi izvorni viri dokaj nezanesljivi. Pri kartografskem prikazu vzhodnega Jadrana je Ptolemej poleg geografskih in drugih virov uporabil tudi dela Plinija Starejšega in Strabona ter njihove neposredne vire. Dejansko pa je vzhodni Jadran v Ptolemejevi Geografiji kartografiran na osnovi geografskih podatkov, ki so nastali v obdobju njegovega delovanja v Aleksandriji, tj. od 1. st.pr.n.št. do polovice 2. st.n.št.

Kozličič poudarja, da je Ptolemej vse podatke, s katerimi je operiral, redno korigiral, saj se je zavedal njihove bolj ali manj opazne nezanesljivosti za potrebe kartografije. Njegov opis vzhodnega Jadrana naj bi bil torej določen kompromis izmed vseh podatkov, ki so mu bili dostopni v Aleksandriji.

Pri tem pa velja omeniti, da je dal prednost podatkom svojih sodobnikov in neposrednih predhodnikov, zlasti pa je upošteval izvorne podatke pomorščakov.

Od vseh doslej znanih rokopisov njegove Geografije je najbolj zanesljiv primerik iz Vatikanske knjižnice, bolj znan pod imenom "Urbinas 82".

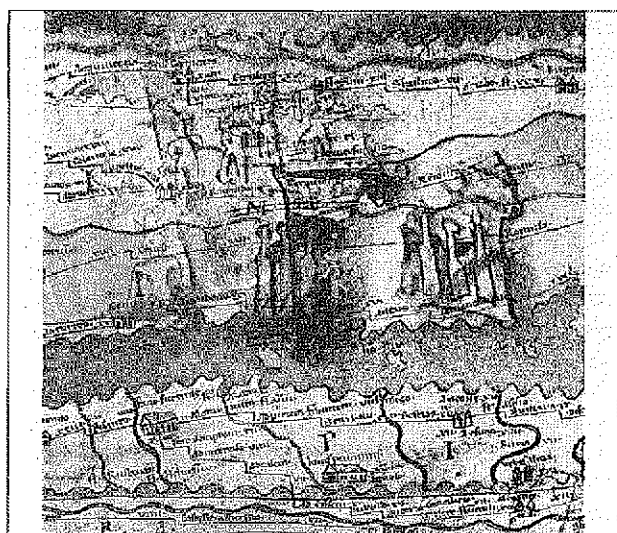
Znanstvena razprava Mithada Kozličiča je razdeljena na tri sklope, ki tvorijo funkcionalno celoto, s pripadajočim znanstvenim aparatom in prilogami. V prvem delu sledimo zanimivemu ekskurzu o razvoju antične geografske misli ter vlogi Klavdija Ptolemeja v njenem kontekstu. V drugem delu je obdelana metodologija raziskav kopna v bližnjem in daljnem zaledju Jadranske obale, ter metodologija raziskovanja te obale in otokov, definiranega z geografskimi koordinatami iz Ptolemejeve Geografije. K temu velja dodati tudi novejšje izsledke Kozličičevih raziskav geografskih položajev in ubikacij naselij ob jadranski obali, ki naj bi bili nekakšna teoretična nadgradnja uporabljene metodologije, pa tudi povsem konkretni primeri. Tretji sklop razčlenjuje Ptolemejevo pojmovanje Jadranskega morja, ter nakazuje pot za rešitev vseh relevantnih vprašanj, povezanih z vzhodnim Jadranom kot geografsko celoto, definirano v Ptolemejevi Geografiji, kar dokazuje velik pomen tega morja v starem veku. Geografijo Klavdija Ptolemeja so prvič tiskali v italijanskih tiskarnah proti koncu 15. stoletja, ko je postala temeljno geografsko delo najprej v evropskem in nato v svetovnem merilu.

Ptolemejeva metoda označevanja meja med kopnom in morjem, kartografiranja tokov rek in geografskih položajev prikazana v znameniti izdaji C. Müllerja (Claudii Ptolemaei Geographia, ed. C. Müller, Paris 1883. Zemljevidi so bili izdani v posebnem zvezku kot drugi del omenjene knjige leta 1901, prav tako v Parizu), je ostala v uporabi vse do današnjih dni. Kartografi namreč uporabljajo ptolemejsko kartografsko orientacijo s severom (N) zgoraj in vzhodom (E) desno, stopnjevanje in pogosto tudi njegovo enostavno konusno projekcijo. To kapitalno delo je torej geografski znanosti, zlasti pa kartografiji, astronomiji, topografiji ter terestični in astronomski navigaciji omogočilo tisto ekzaktnost in osnovno metodologijo, brez katerih si jih danes sploh ne moremo zamišljati. Z analizo tega dela so se že pred leti ukvarjali številni znanstveniki (J.O. Thomson, E. Polaschek, M. Suić, I. Bojanovski idr.), vendar smo šele s Kozličičevim delom dobili celovitejši specifični prikaz jadranske obale ter poleg podatkov o geografskih dolžinah in širinah obalnih in otoških naselij, ustjih rek, zalivih, mejah provinc itd. tudi številne druge pomembne podatke o obeh obalah Jadranskega morja.

Nov način razmišljanja o Jadranski obali

Historična geografija vzhodnega Jadrana je predmet druge Kozličičeve knjige, v kateri so zbrane izkušnje pomorcev, ki so jih geografi, logografi, zgodovinarji, kartografi in ostali pisci starega sveta združili s tedanjimi

realnimi spoznanji ter jih na tak način posredovali sodobnikom kot edino (tedaj še nespremenljivo) sliko sveta v katerem so živeli. Kozličičevo delo je napisano iz perspektive zgodovinarja in pomorskega častnika (nekdanjega kapetana fregate JVM, op.a.), kar nam daje vedeti, da je avtor preplul podolgem in počez celotni del vzhodnojadranskega akvatorija ter pri tem s poglobljeno interpretacijo tekstov starih piscev, dopolnjeno s praktičnimi izkušnjami pomorščakov, ki so že pred dvema tisočletjima pluli po istem morju, napisal nadvse koristno zgodovinsko sintezo, obogateno tudi z lastnimi izkušnjami.

mithad kozličić

historijska geografija istočnog jadrana u starom vijeku

Danes bi si brez tovrstnih razlag le težko predstavljali, kako so pomorščaki v starem veku lahko usmerjali svoje ladje brez kompasa, signalov, luči, ehosonderjev in drugih sodobnih naprav, ter se pri plovbi zanašali samo na veter in moč veslačevih mišic. Pluli so torej zanašajoč se na lastne izkušnje, ki so prehajale s kolena na koleno številnih pomorskih generacij. Z opisi in analizami del starih piscev smo v Kozličičevem delu dobili strokovno razlago periegez, periplov, itinerejev, potopisov, geografskih kart itd., skratka vseh pripomočkov, ki so omogočali celotno sliko tedaj poznanege sveta in njegove periferije, ki je bila v starem veku še najbolj podobna "megleni slutnji".

S tovrstno metodologijo je pomen Jadrana, kot dela Mediterana dobil nove dimenzije. Njegova geografsko-prometna funkcija je bila od vedno prvorazrednega pomena, saj povezuje Jadransko morje kontinente, sever in jug, ter se v njem zaključuje pomorska pot velike "magistrale" od Vzhoda na Zahod, ki se potem po kopnem nadaljuje preko alpskih prelazov v srednjo in severno Evropo.

Jadransko morje so prvi opisovali grški pisci, kasneje pa so njihovo vlogo prevzeli tako imenovani geografi enciklopedisti (Strabon, Pomponij Melo, Plinij Starejši, Ptolemej idr.). Kozličičeva zasluga je, da je številne podatke omenjenih piscev prilagodil oziroma analitično razčlenil današnjemu času primerno ter bralcem omogočil razumevanje dogodkov, morskih pojavov, krajev, daljav, skratka ekzaktno razumevanje grško-rimskih antičnih dognanj.

Jadranski svet je kot del Mediterana doživljal neprekinjen razvoj tako imenovanih malih korakov skorajda tisočletje in pol, vse do arabske (islamske) invazije v drugi polovici 7. stoletja. Od tedaj se je pomen Jadranskega morja še povečal, kar je bilo povezano s prelomnimi zgodovinskimi dogajanja. S prihodom novih narodov (Avari, Slovani) je bila namreč prekinjena velika rimska kopenska magistrala, ki je potekala od Konstantinopolisa, preko Soluna, Naisusa, Sirmija in Pannonije v srednjo Evropo.

Enako se je zgodilo po arabski ekspanziji vzdolž severnih obal Afrike in tako so glavne prometne povezave med Vzhodom in Zahodom začele potekati deloma preko južne Italije in zlasti po Jadranskem morju vse do Benetk, ki so v zgodovinskem, političnem in gospodarskem kontekstu od samega nastanka dalje doživljale bliskovit vzpon in razcvet.

Kozličičeva raziskovalna metodologija in njeni rezultati so maksimalno prilagojeni zgodovinarjem, geografom, arheologom in drugim znanstvenikom, ki se ukvarjajo s preučevanjem preteklosti vzhodnojadranske obale in otokov. Avtor je svoj zgodovinski kontekst definirjal na dva načina. Prvi je predstavljen kot razmerje med avtohtonim življenjem Jadrana in grškim, rimskim oziroma nasploh mediteranskim svetom. Drugi način, na katerem temelji njegova knjiga, pa predstavlja omenjeno razmerje tega zunanjega sveta nasproti vzhodnojadranski obali, otokom in avtohtonemu življenju. Poleg ostalega je avtor namenil veliko pozornosti Pseudo Skilakovemu "Periplu" (ep o Argonavtih), Apoloniju z Rodosa in Pseudo Skimnovi "Periegezi", kar pa ne pomeni, da je zanemarjal ostale vire.

Uporabil je tudi podatke Polibija, Livija in Apijana, v poglavju, kjer obravnava dogodke iz časov rimskega prodora (2. do 1. st.p.n.št.). O prvih stoletjih rimske oblasti na vzhodno-jadranski obali so mu bili v veliko pomoč podatki Strabona, Mela, Plinija Starejšega in Ptolemeja, medtem ko je pozno antiko obdelal s pomočjo

intinerarijev iz antoninskega obdobja, s "Peutingerjevo karto", z anonimnim kozmografom iz Ravenne itd.

V pozni antiki je bila očitna dekadenca v razvoju geografske znanosti in geografije vzhodne jadranske obale, to pa pomeni tudi določeno stagnacijo na prehodu iz starega v srednji vek, kar je imelo tudi svoje vzroke in posledice.

Kozličič ugotavlja, da poznoantični geografi sploh niso preučevali podatkov svojih predhodnikov, prav tako pa niso beležili niti tistih, ki so jim bili na voljo v njihovih časih. To pa pomeni, da je pozna antika v obravnavanem kontekstu dejansko bela lisa. Vkolikor želimo z današnjega zornega kota to praznino vsaj nekoliko zapolniti, oziroma nekaj izvedeti o številčnosti tedanjih navigacij, smereh (potch) plovbe ipd., se moramo osredotočiti na izsledke arheologije in zlasti hidroarheologije, ki nam z odkritimi predmeti in objekti materialne kulture edine lahko rekonstruirajo plovbo grških in ostalih mediteranskih pomorščakov ob vzhodnojadranski obali. Sicer pa dekadenca geografskih preučevanj in spoznanj v tem obdobju ni samo specifična vzhodnojadranskega akvatorija, saj se je isto dogajalo tudi drugod po svetu in celo na tedaj najbolj razvitem Apeninskem polotoku.

Historično-geografski izsledki v starem veku nam torej najbolj izrazito dokazujejo pomen vzhodnojadranskega prostora, ki se je že tedaj uveljavil z razvito politično, družbeno, ekonomsko, geografsko, vojnoprategsko in drugo razvejanostjo, kar je omogočilo municipalni razcvet mest tako na obali kot tudi na otokih. Posamezne dele Jadrana je zaznamoval pester zgodovinski in gospodarski razvoj, ki pa ni potekal povsod enako oziroma istočasno. Najbolj znana je bila srednjedalmatinska regija, ki je prva doživela grško kolonizacijo. Zahvaljujoč svojemu središčnemu geografskemu položaju na vzhodnem Jadranu kot tudi vrhunskim urbanističnim oziroma stavbarskim dosežkom že v predrimskem obdobju, je nekako logično postala tudi središče rimske oblasti v teh krajih.

Ta regija je namreč že zgodaj postala interesno področje grških (Issa, Pharos) ter kasneje rimskih geografov (Salona, Pola, Jader, Narona, Epidaur itd.), ki so prav tem pomembnim mestnim aglomeracijam v svojih geografskih vizijah vzhodnega Jadrana namenili posebno mesto.

Njihov interes pa utemeljuje že samo dejstvo, da se je v starem veku po tem morju največ plulo, ker so tako narekemale življenske razmere tedanjih časov.

Hrvaško ladjevje - navigare necesse est...

Prikaz Kozličičeve "trilogije" zaključujemo z njegovo zadnjo monografijo, s katero se je avtor še enkrat potrdil kot odličnega poznavalca plovil oziroma ladjevja, ki so skozi tisočletja plula vzdolž jadranske obale. V sedmih

obsežnih poglavjih je tokrat opisal vse znane ladje, od najstarejše risbe iz tretjega tisočletja pred našim štetjem (Grapčeva spilja, Hvar, cca 2500 p.n.št.) pa vse do najnovjših ladij, ki nastajajo v hrvaških ladjedelnicah. Avtor tudi tokrat, podobno kot v prejšnjih delih, poudarja pomen antične navigacije, ki ga dopolnjuje z lastnimi pomorskimi izkušnjami.

Posebej velja omeniti pomen plovne poti vzdolž obale vzhodnega Jadrana, prioritete prometne smeri celotnega Jadrana. Pomorščaki so si kot svojo začetno plovno točko izbrali otok Krk (Corfu); s plovbo so nadaljevali preko Otranta na sosednjo obalo, ter ob obali Beneventa do polotoka Gargana, znamenitega hidrološkega in meteorološkega križišča Jadrana. Plovbo so nato nadaljevali po transjadranskem delu preko Palagruže in Visa na vzhodno obalo ter skozi kanale hrvaških otokov proti gornjemu Jadranu, torej proti velikim tranzitnim središčem. V predrimskem obdobju sta bili taki središči Adrija in Spina, v rimskem obdobju Aquileja (t.i. vrata vzhoda), v srednjem veku pa Benetke.

Pomena te vitalne pomorske komunikacije so se seveda zavedali tudi prvotni prebivalci vzhodnojadranske obale, Liburni, Histri in ostala plemena ter kasneje Hrvati, četudi niso imeli v oblasti končne odrednice zgoraj omenjene plovne transverzale. Že od zdavnaj so si prizadevali zagotoviti svoj delež gospodarskega dobička od ladijskega prometa, ki je potekal ob njihovih obalah. Pri tem so se zlasti v rimskem obdobju in tudi kasneje ukvarjali s tedaj zelo donosno panogo - gusarstvom.

Za zaščito in nadzor te pomembne plovne poti, pa tudi za druge potrebe so kmalu začeli razvijati in izkoriščati majhna plovila (do 10 m dolžine), ladje veslače, ki so jih poganjali tudi z jadri. Kozličič namenja veliko pozornost majhnim plovilom, začeni z liburnsko serilijo, nadaljuje s starohrvaško konduro in uskoško ormanico ter nekoliko večjim gripom pa vse do še danes zelo priljubljene gajete. Majhne ladje veslačice so obdržale svoj pomen skoraj v celotni zgodovini jadranskega pomorstva ter so vseskozi pomenile temelj pomorske moči obalnega oziroma otoškega življa v vseh časih, saj so imele večstranske prednosti na močno razčlenjeni obali vzhodnega Jadrana.

Vsestranska uporabnost in kakovost takih majhnih plovil je prišla zlasti do izraza pri številnih pomorskih spopadih, ki jim Kozličič sledi od najzgodnejših (7. st.p.n.št.) pa vse do uskoških časov. Avtor je temeljito obdelal tudi razvoj trgovskih ladij v posameznih jadranskih središčih, ki so se zaradi cvetoče pomorske trgovine osamosvojila že v zgodnjem srednjem veku. Posebno poglavje je namenil tudi ladjevju Dubrovniške republike, ki je vpeljala cel niz znamenitih dubrovniških ladij kot na primer koke, karake, karakune, galeje in nave. Sledi opis bokeljskega ladjevja in jadrnic 18. in 19. stoletja, nato še enkrat posebej navaja manjše lese-

ne ladje ter zaključuje s prvimi parniki in ostalimi ladjami na mehanski pogon. Na koncu knjige pa najdemo še podatke o hrvatskih ladjedelnicah in ladjedelniških družbah. Kolikšen pomen je imelo hrvatsko ladjevje že v daljni preteklosti, pa pove tudi zanimiv podatek, da so že celo stoletje pred Kolumbovo ekspedicijo na vzhodni obali Jadranskega morja plule celo nekatere večje jadrnice kot jih je imel na razpolago Krištof Kolumb!

Slavko Gaberc

Federica Fontana: LA VILLA ROMANA DI BARCOLA. A PROPOSITO DELLE VILLAE MARITIMAE DELLA REGIO X,
Roma, Edizioni Quasar, 1993, 303 str.

Vrlo vrijedna serija, nedavno pokrenuta pod vodstvom Gina Bandellija i Monike Verzar Bass, a pod naslovom *Studi e ricerche sulla Gallia Cisalpina* (prvi naslov je G. BANDELLI, *Ricerche sulla colonizzazione romana della Gallia Cisalpina*, Roma 1988), obogaćena je opsežnom monografijom o znamenitoj luksuznoj rimskoj građevini kod Barcole (Barkovlje) u predgrađu trsta. Autorica je problemu toga nalazišta, izraženog i objelodanjenog između 1888. i 1891. godine, prišla sa stanovišta reinterpetacije izvješća, arhivske građe sačuvanog arheološkog materijala. Do otkrića je došlo slučajno, a potom su organizirana istraživanja, koja je vodio Alberto Puschi, tadašnji ravnatelj tršćanskog Gradskog muzeja (Musei Civici d'Antichità). Na uskom pojasu stisnutom između mora i brda tršćanskog Krasa, oko 5 km zapadno od središta Trsta (danas praktički na rubu grada, odnosno unutar njegovog kupališkog dijela prema dvorcu Miramare), slučajno je pronađen niz od četiri prostorije s mozaicima, a nastavak iskopa odmah je pokazao da se radi o inimno velikoj građevini luksuznog karaktera.

Nakon uvodnog dijela s pregledom povijesti istraživanja i objavljivanja (prvi objavljeni članci su oni u tršćanskim novinama aonoga doba "Osservatore Triestino", zatim u časopisu "Archeografo Triestino"), te sažetog prikaza značaja pronađenih ostataka u literaturi (str. 15-31), avtorica pristupa temeljitom, koliko to dostupna dokumentacija dozvoljava, opisu pojedinih prostorija i cjelina. Prve tri graditeljske cjeline, sve međusobno povezane: središnja jezgra, vrt ekedra uz more, protežu se na dužini od više od 140 m i u širini od gotovo 50 m, dok je četvrta cjelina, na površini od oko 100 x 60 m, nešto sjevernije i neko se vrijeme smatrala drugom građevinom, iako je vjerojatno pripadala istom graditeljskom sklopu.

Središnju jezgru građevine predstavlja niz od dvadesetak prostorija oko dva veća atrija (str. 34-49). U sjevernom dijelu nalaze se prostorije sa stupovima sus-

tava za grijanje (kuhinja i prateći prostori te termalni dio s pratećim prostorima). Ovi su i najnepravilniji u svom rasporedu i obliku, s jasno prepoznatljivim fazama gradnje, koje je, međutim, danas teško vremenski pouzdano odrediti. Atrij okružuju sa dvije strane prostorije s mozaicima (naročito je dobro sačuvano istočno krilo s prekrasnim jednostavnim mozaicima), dok druge dvije strane zatvaraju zidovi prostorija čiji se ulazi nalaze s druge strane. Naima, zapadno od ovoga nalazilo se drugo dvorište, također na stupovima, od kojega je sačuvan samo manji dio.

južno od ovoga dijela nalazi se niz prostorija (str. 50-57), otvorenih prema jugu i velikom peristilnom vrtu čije krajnje veličine nisu poznate. U jednoj od ovih prostorija pronađen je znameniti mramorni kip (torzo) atelje, u kojoj se prepoznaje kopija grčkog tipa Dijadumena (str. 142) i koju autorica datira u klaudivjevsko-neronovska doba. Kip je vjerojatno pripadao bogatom ukrasu s okolnim natkrivenim trijemom (sačuvane su baze stupova), koji se protezao na površini od najmanje 54 x 34 m. Naposljetku, sjeverno od atrija pronađeno je niz prostorija raspoređenih oko manje polukružne ekedre (promjera 19 m), koje su također bogate mozaicima, te malog paviljona uz morsku obalu (str. 58-64).

Četvrta graditeljska cjelina, podalje od opisane tri, istražena je 1891. godine i obuhvaća prostore koji se obično nazivaju palestom i nimfejem (str. 65-78). Radilo se vjerojatno o termalnom kompleksu s uobičajenim prostorijama tople, mlake i hladne kupelji. Prostor nazvan nimfejem također je pripadao termama. Palestrom je Puschi nazvao polukružni prostor oko kojega je niz prostorija, iako je autorica ove revizijske objave i sama došla do zaključka da danas nema baš mnogo argumenata u korist takvom tumačenju. Zanimljivo je također pripomenuti da je u ovom prostoru pronađeno nekoliko kasnoantičkih grobnica.

Nakon zaista temeljitog opisa pojedinih prostorija i njegove veze, prema izvješćima Puschija, u kataloškom dijelu knjige autorica pristupa opisu materijala. Kako istraživači vile krajem prošlog stoljeća nisu obraćali pažnju na cjelinu sitnih arheoloških nalaza, mogao se rekonstruirati fond mozaika, opeka sa žigovima i novaca. Mozaici su privukli najveću pažnju Alberta Puschija i suradnika, posebno su opisani i uglavnom posebno ucrtani u plan istraženih građevinskih struktura, te se za njih mogu pouzdano rekonstruirati okolnosti nalaza. Autorica najprije donosi popis i opis (str. 81-123) ukupno 53 poda u tehnici mozaika (*tesselatum*) *opus sectile* i maltera u različitim kombinacijama: mozaika ima jednobožnih bijelih, crnih, s jednostavnim bordurama, s jednostavnim i zamršenim geometrijskim motivima (meandri, valovnice, rombične zvijezde, šahovnice, trokuti, šesterokuti, rozete) i u kombinaciji s vegetabilnim motivima (vitice). Za svaki mozaik donosi